

ПЕРЕКЛАД І ЙОГО РОЛЬ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано перекладацьку діяльність як культурне явище в історії цивілізації. Автор аналізує сутність поняття перекладу і підкреслює, що переклад є складною інтелектуальною діяльністю, для ефективного освоєння якої необхідно дослідження перекладацького досвіду протягом тисячоліть. Розглянуто основні етапи в історії перекладу, а також нові напрямки в теорії перекладу. Порівняно і проаналізовано найбільш поширені класифікації перекладу. Простежуючи сутність перекладацького процесу, особливу увагу акцентовано на тому, яку величезну роль зіграв переклад в збагаченні національних культур, зокрема вітчизняної культури.

Майже з самого початку існування людської цивілізації виникла необхідність посередництва при спілкуванні різних мовних громад, необхідність декодування мови для здійснення комунікації, тому переклад виконував найважливішу соціальну функцію, роблячи можливим міжмовне спілкування людей. Крім того, переклад, як один із найдавніших видів діяльності людини, є важливим фактором культурного та науково-технічного розвитку цивілізації. Так, переклад Біблії на давньогрецьку, а згодом і на латинську мови дав поштовх становленню нових мов у Європі та поширенню ідей християнства. Переклад науково-технічних текстів, у свою чергу, значною мірою сприяв поширенню наукових ідей та пришвидшенню науково-технічного прогресу.

Це зумовлює актуальність дослідження ролі перекладу у контексті розвитку цивілізації, зокрема його впливу на становлення та розвиток культури та науки, адже "перекладач наводить містки між культурами, наукою, політикою різних народів, що результує взаємозбагачення" [1: 10].

Метою статті є проаналізувати переклад як прояв духовної культури.

Об'єктом статті є перекладацький процес.

Предметом статті є переклад та особливості його впливу на культурний розвиток людства.

Дослідження ролі перекладу у контексті розвитку цивілізації доцільно розпочати з короткого аналізу поняття перекладу, оскільки "поняття перекладу, справді, дуже складне, і не тільки тому, що в наш час воно набуло настільки дивовижного розмаїття, але також тому, що воно постійно змінювалося протягом століть" [2: 81]. Аналіз наукової літератури виявив відсутність одностайності вчених щодо визначення досліджуваного поняття. Наведемо деякі визначення поняття перекладу, які становлять певний інтерес в рамках нашого дослідження. А. В. Федоров дає таке визначення поняття перекладу: "Переклад розглядається, насамперед, як мовний витвір в його співвідношенні з оригіналом" [3: 10]. Я. І. Рецкер підкреслює, що "завдання перекладача – передати засобами іншої мови цілісно і точно зміст оригіналу, зберігши при цьому його стилістичні та експресивні особливості. Переклад повинен передавати не лише те, що виражено оригіналом, але і так, як це виражено у ньому" [4: 7]. Переклад часто визначають як "особливий, своєрідний і самостійний вид словесного мистецтва" [5: 8] та вважають "певним видом трансформації, а саме мовної трансформації" [6: 6].

Проте, якими б не були позиції вчених щодо сутності поняття перекладу, поза сумнівом залишається той факт, що переклад є складною інтелектуальною діяльністю, для ефективного освоєння якої необхідним є дослідження перекладацького досвіду протягом тисячоліть. Цей досвід дозволяє створити уявлення про зв'язок перекладацької діяльності з життям суспільства, та роль перекладу в історії розвитку цивілізації. Адже переклад значною мірою залежить від рівня розвитку словесності народу, від естетичних уявлень суспільства.

Аналіз існуючих класифікацій виявив існування декількох основних підходів до історії перекладу: історичного, історико-літературного та ін.

Історію перекладу учені умовно поділяють на етапи, які хронологічно співпадають з основними етапами розвитку цивілізації. Дана періодизація пояснюється тим, що будь-яке явище культури, яким є і переклад, необхідно розглядати на фоні прийнятою історичною наукою періодизації людської цивілізації:

1.1. Етапи соціально-історичної хронології світу:

1. перший (давній) період (рабство та феодалізм);
2. другий (середній) період (від первинного накопичення капіталу до науково-технічної революції);
3. третій (новий) період (кінець XVIII – XIX віків);
4. четвертий (новітній) період (кінець XIX – XX віків) [7: 107].

1.2. Періоди культурно-історичного розвитку цивілізації:

1. Переклад в давнину.
2. Переклад в середні віки.
3. Відродження і реформація.
4. Переклад епохи романтизму [8: 39-43].

В рамках даного підходу відомі і праці, що представляють більш детальне висвітлення історії перекладацької діяльності та перекладацької думки в окремі періоди, включаючи перехідні етапи. До них відносяться роботи деяких українських учених:

1. Переклад в стародавньому світі.
2. Переклад в перехідний період від пізньої давнини до раннього середньовіччя.
3. Переклад в середні віки і окремо у східній Європі XV – XVIII вв. [9: 294].

Французький перекладознавець М. Балляр також розглядає історію перекладу традиційно, по періодам, але в основі його періодизації покладені явища не матеріальної, а духовної культури. Його позицію розділяє Дж. Стейнер, виділяючи в історії перекладу 4 періоди, межі між якими не є абсолютними.

Перший період починається з роздумів Цицерона про те, як необхідно перекладати промови грецьких ораторів та роботи Горація "Поетичне мистецтво". Другий період вчений визначає як етап теорії та герменевтичних досліджень. Третій період, сучасний, починається в 40-ві роки з появою статей по теорії машинного перекладу. В цей період здійснюється спроба встановити співвідношення між формальною логікою і моделями мовних трансформацій. На думку вченого, цей період триває і сьогодні. Початок четвертого періоду Дж. Стейнер пов'язує зі статтю Вальтера Беньяміна "Die Aufgabe des Übersetzers", яка побачила світ в 1923 році. Ця стаття являла собою передмову до перекладу творів Ш. Бодлера та була пов'язана з популярністю екзистенціональних ідей М. Хайдеггера. Саме В. Беньямін визначає новий напрям в перекладознавстві – герменевтичний. Цей час також ознаменувався тим, що переклад стає об'єктом міждисциплінарних наукових пошуків [10: 260].

XXI століття поставило нові завдання в комунікативному просторі людства. Сучасний рух інформаційних потоків не знає кордонів. В цьому невпинному обміні роль перекладу неухильно зростає. Науково-технічна революція, яка охоплює все нові сфери життя, міжнародне співробітництво, очікуваний демографічний вибух та інші найважливіші явища цивілізації призводять до небувалого розвитку всякого роду контактів між державами і різномовними товариствами людей. У цих умовах надзвичайно зростає роль перекладу як засобу, який обслуговує економічні, суспільно-політичні, наукові, культурно-естетичні та інші відносини народів. На думку багатьох сучасних дослідників, тенденція до глобалізації, яка спостерігається у XXI ст., обумовлена активною діяльністю перекладачів, а сама глобалізація можлива тільки за умови добре організованого перекладацького процесу.

Вчені різних країн відзначають особливу роль перекладу також у формуванні сучасних національних культур. Дослідники відзначають також необхідність зміни періодизації національних історій перекладу відповідно до культурно-історичних особливостей розвитку конкретної країни. З'являються класифікації, в основу яких покладена історія розвитку національної художньої літератури, враховуючи хронологічний принцип [11]. Підтримуючи подібну точку зору, ми вважаємо за потрібне проаналізувати найбільш визначних вітчизняних перекладачів, які здійснили вагомий вплив на розвиток теорії і практики перекладу України та Європи.

Вважається, що українська перекладна писемність бере початок ще за часів Київської Русі. Склад перекладеної літератури, що мала поширення в Київській Русі, виявляє культурний зв'язок Русі з вищою цивілізацією тодішнього світу. Більшість не лише літературних жанрів, а й самих пам'яток, поширених в перекладах на Русі, збігається з тим їх відбором, який існував у Західній Європі тих же епох. Можна, таким чином, встановити загальне джерело літературного впливу на цілу низку держав, що утворилися в Європі до VIII-IX ст. Цим джерелом була середземноморська культура колишньої Римської імперії.

Перекладачі Київської Русі володіли широким лінгвістичним кругозором, оскільки Русь мала у своєму складі різномовні групи населення, які говорили грецькою, німецькою, тюркською, єврейською та іншими мовами. Крім того, Русь підтримувала торговельні, політичні і культурні зв'язки з Німеччиною, Францією, Візантією та з країнами Сходу. Звідси – співіснування з багатьма іноземними мовами (грецькою, німецькою, латинською, арабською) і перші досвіди в складанні словників. Мова перекладів древнього періоду формувалася в процесі перекладів релігійної літератури (Біблії, "Життя святих", богослужбових текстів) і історичних хронік. Високий рівень перекладів цього періоду був пов'язаний з високою культурою старослов'янської мови, багатой як лексично, так і стилістично.

У XIV – XVII століттях найчастіше перекладали рицарські романи, богословські трактати, книги з області алхімії, медицини та ін. Це пояснюється змінами в Україні в XV столітті в орієнтації українського суспільства, його культури і традицій перекладу у бік християнської Західної Європи. Представники української науки йдуть навчатися до університетів Болоньї, Кракова, Парижа, Флоренції. У XVII столітті перекладацька діяльність була зосереджена в Києво-Могилянській Академії, де були виконані переклади релігійних і художніх текстів з латинської, грецької і польської мов.

Серед відомих перекладачів пізніших періодів доцільно назвати П. Куліша, І. Франка, М. Рильського, які здійснили переклади на українську мову творів європейських та стародавніх грецьких та римських авторів, зокрема, Ф. Шиллера, І. Гете, Г. Гейне, Дж. Байрона, А. Міцкевича, А. Пушкіна та інших авторів. Своєю перекладацькою роботою вони сприяли поширенню та підвищенню духовної культури українського та інших слов'янських народів.

Варто відмітити, що ставлення до перекладацтва переважної більшості українських письменників минулого було подвижницьким. Вони були просвітниками свого народу, і поряд з оригінальною творчістю, часто обирали переклад, що був для них ефективним засобом не лише підвищити власну майстерність, а й збагатити образотворчі засоби українського художнього мовлення. Якщо в історії світової цивілізації деякі переклади,

зокрема англійською мовою, інколи служили інтересам імперій [12], то переклад українською мовою завжди стояв на варті волелюбних прагнень та національної самосвідомості, оскільки "передача чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст розуміння та спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями [13: 5]. М. Рильський, підтримуючи І. Франка, писав: "Коли я думаю про велич Пушкіна, Шевченка, Міцкевича, Байрона, Гайне, Гюго, Петефі, коли я звертаю зір далі в глибину віків, і виникають передо мною живі – так, живі постаті Гете, Шекспіра, Данте, давніх грецьких трагіків, то я відчуваю гордість, що я людина, що я ходжу по тій землі, по якій ходили ці велетні, готуючи для нас незліченні багатства нашої культури. Саме так: нашої культури. Бо ж і Софокл, і Гете, і Пушкін, і Гоголь, і Шевченко, і Лев Толстой, і Достоевський – діяльні учасники нашого культурного життя, без них не можна собі уявити ні нашого сьогодення, ні нашого завтра" [14: 624].

Спираючись на аналіз наукової літератури, можна зробити висновок про те, що у всі часи переклад сприяв обміну інформацією різного характеру, і цей обмін був базою прогресу цивілізації: в античності переклад сприяв наступності грецької та римської культур; в Середні століття – поширенню християнства, в усі наступні століття взаємозбагаченню мистецтв, науки, літератур, матеріальної та духовної культури різних народів світу. Завдяки перекладу ми знаємо Шекспіра, Гете, Данте, переклад оформив досягнення чужих культур, які збагатили українську культуру. У впливі перекладу на розвиток вітчизняної культури і науки ми вбачаємо перспективи наукового пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу / Т. Р. Кияк. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 556 с.
2. Cary E. Comment faut-il traduire? / E. Cary. – Lille : Presses universitaires de Lille, 1986. – 190 p.
3. Федоров А. В. Основы общей теории перевода / А. В. Федоров. – М. : Издательский дом "ФИЛОЛОГИЯ ТРИ", 1983. – 330 с.
4. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Высшая школа, 1974. – 118 с.
5. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В.С. Виноградов. – М. : Изд-во МГУ, 1978. – 280 с.
6. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : "Международные отношения", 1975. – 256 с.
7. Копанев П. И. Вопросы истории и теории художественного перевода / П. И. Копанев. – Минск : Изд-во БГУ им. Ленина, 1972. – 287 с.
8. Woodsworth J. Historischer Handbuch Translation / J. Woodsworth. – Tübingen, 2006. – 405 с.
9. Семенец О. Е., Панасьева А. Н. История перевода. Средневековая Азия. Восточная Европа / О.Е. Семенец, А. Н. Панасьева. – К. : Издательство при Киевском университете, 1991. – 304 с.
10. Steiner G. After Babel / G. Steiner. – London : Oxford University Press, 1975. – 356 p.
11. Гаспаров М. Брюсов и буквализм / М. Гаспаров // Поэтика перевода. – М., 1988. – С. 29–62.
12. Robinson D. Translation and Empire : Postcolonial theories explained / D. Robinson. – Manchester : St. Jerome Publ., 1997. – 142 p. – (Translation series explained. V. 4).
13. Франко І. Передмова (до збірки "Поеми") / І. Франко / Зібрання творів : у 50 т. – Київ : Наук. думка, 1976. – Т. 5. – С. 7–8.
14. Рильський М. Т. Вшир і вглиб / М. Рильський // Зібрання творів : у 20 т. / [редкол.: Л. М. Новиченко (голова) та ін.]. – Київ : Наук думка, 1983 – Т. 18. – С. 623–628.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kiak T. R. Teoriia i praktika perekladu [The theory and Practice of Translation] / Vinnitsa : Nova knyga, 2006. – 556p.
2. Cary E. Comment faut-il traduire? / E. Cary. – Lille : Presses universitaires de Lille, 1986. – 190 p.
3. Fedorov A. E. Osnovy obshchei teorii perevoda [Fundamentals of the Common Theory of Translation] / A. E. Fedorov. – М. : Izdatel'skii dom "FILOLOGIJA TRI", 1989. – 330 s.
4. Retsker Ya. I. Teoriia perevoda i perevodcheskaya praktika [The Theory and Practice of Translation] / Ya. I. Retsker. – М. : Vysshiaia shkola, 1974. – 118 s.
5. Vinogradov V. S. Leksicheskie voprosy perevoda khudozhestvennoi prozy [The Lexical Questions of the Fiction Literature Translation] / V. S. Vinogradov. – М. : Izd-vo MGU, 1978. – 280 s.
6. Barhudarov L. S. Yazyk i perevod [Language and Translation] / L. S. Barhudarov. – М. : Mezhdunarodnye otnosheniia, 1975. – 256 s.
7. Kopanev P. I. Voprosy istorii i teorii hudoshhestvennogo perevoda [Questions of History and Theory of the Fiction Literature Translation] / P. I. Kopanev. – Minsk : Izd-vo BGU im. Lenina, 1972. – 287 s.
8. Woodsworth J. Historischer Handbuch Translation / J. Woodsworth. – Tübingen, 2006. – 405 S.
9. Semenets O. Ye. Istoriia perevoda. Srednevekovaiia Azia. Vostochnaia Yevropa [The History of Translation. The Asia in the Middle Ages. Eastern Europe] / O. Ye. Semenets, A. N. Panas'eva. – К. : Izdatel'stvo pri Kievskom universitete, 1991. – 304 p.
10. Steiner G. After Babel / G. Steiner. – London : Oxford University Press, 1975. – 356 p.
11. Gasparov M. Bryusov i bukvalizm [Bryusov and Literalism] / M. Gasparov // The Poetics of Translation. – М., 1988. – P. 29–62.
12. Robinson D. Translation and Empire : Postcolonial theories explained / D. Robinsom. – Manchester : St. Jerome Publ., 1997. – 142 p.

13. Franko I. Peredmova (do zbirky "Poemy") [Introduction (to the Collection "Poems")] / I. Franko // Zibrannia tvoriv : u 50 t. : Collection of Works in 50 Volumes. – K. : Naukova Dumka, 1976. – Т. 5. – S. 7–8.
14. Rytskyi M. Vshyr i vglyb [In Breadth and Depth] / M. Rytskyi // Zibrannia tvoriv : u 20 t. : Collection of Works in 20 Volumes / redkol. : L. M. Novichenko (golova) ta inshi. – Kyiv : Naukova Dumka, 1983 – Т 18. –P. 623–628.

Матеріал надійшов до редакції 20.12. 2012 р.

Гречина Л. Б. Перевод и его роль в контексте развития цивилизации

В статье анализируется переводческая деятельность как культурное явление в истории цивилизации. Автор анализирует сущность понятия перевода и подчеркивает, что перевод является сложной интеллектуальной деятельностью, для эффективного освоения которой необходимо исследование переводческого опыта на протяжении тысячелетий. Рассматриваются основные этапы в истории перевода, а также новые направления в теории перевода. Сравниваются и анализируются наиболее распространенные классификации перевода. Прослеживая сущность переводческого процесса, особое внимание акцентируется на том, какую огромную роль сыграл перевод в обогащении национальных культур, в частности отечественной культуры.

Grechina L. B. Translation and its Role in the Context of the Development of Civilization.

This article analyzes translation as a cultural phenomenon in the history of civilization. The author analyzes the essence of the concept of translation, and emphasizes that the translation is a complex intellectual activity, for the effective mastering of translation one must explore the development of the translation for thousands of years. The main stages in the history of translation, as well as new directions in the theory of translation are analyzed. The author compares and analyzes the most common classifications of the translation. Tracing the nature of the translation process, the special attention is focused on the enormous role played by translation in the enrichment of national cultures in general and the national culture in particular.